

Türkiye’de Engelliliğe İlişkin Sağlık Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Farklı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi

Sibel Çaynak¹ , İlky Keser¹

¹Antalya Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Psikiyatri Hemşireliği, Antalya, Türkiye

Sibel Çaynak, Arş. Gör.
İlky Keser, Dr. Öğr. Üyesi

İletişim: Sibel Çaynak
Akdeniz Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi
Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Psikiyatri Hemşireliği, Antalya, Türkiye
Tel: 05535583633
E-Posta: sibeltimur86@hotmail.com

Gönderilme Tarihi : 18 Temmuz 2019
Revizyon Tarihi : 08 Ekim 2019
Kabul Tarihi : 13 Ekim 2019

ÖZET

Amaç: Çalışmada, Türkiye’de engelliliğe ilişkin sağlık alanında yapılmış lisansüstü tezleri farklı değişkenler açısından değerlendirmek ve yapılacak olan yeni çalışmalara yol gösterici olmak amaçlanmıştır.

Yöntem: Araştırmanın verileri, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi’ne kayıtlı tezlerden elde edilmiştir. YÖK Tez Merkezinde “akademik tezler,engelli,engellilik, lisansüstü,sağlık” anahtar kelimeleri kullanılarak, “Grubu” Tıp olarak seçilmiş, tarama 2008-2018 yılları arasında yapılan tezler ile sınırlı tutulmuştur. Tarama sonucunda 126 tez çalışma kapsamına alınmıştır. Tezler, çalışma türü, konuları, yıl, bölüm gibi başlıkları içeren “tezlerin değerlendirilmesi için sınıflandırma ve içerik formu” yardımıyla analiz edildi. Veriler kategorik analiz teknikleri ile frekans ve yüzde olarak değerlendirilmiştir.

Bulgular: Tezlerin %83,33’ü tanımlayıcı, %16,67’si deneysel araştırma tipindedir. Tezlerin, %74,61’i yüksek lisans, %19,84’ü doktora, %4,76’sı tıpta uzmanlık, %0,79’u uzmanlık çalışmasıdır. Tezlerin çoğunun spor bilimleri (%37,30), hemşirelik (%21,42), fiziksel tıp ve rehabilitasyon alanlarında (%12,70) yapıldığı belirlenmiştir. Tezler arasında engelli birey ve ailelerine yönelik yapılan tanımlayıcı çalışmaların daha fazla olduğu, bireyi koruma ve güçlendirmeye yönelik uygulamalı çalışmaların sınırlı kaldığı görülmüştür.

Sonuçlar: Planlanan çalışmaların sorun tespitinin yanı sıra, sorunları çözmeye, birey ve ailelerini güçlendirme programlarını geliştirmeye, toplumu bilinçlendirmeye yönelik olması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akademik Tezler, Engelli, Engellilik, Lisansüstü, Sağlık

THE EVALUATION OF DIFFERENT VARIABLES OF GRADUATE THESIS RELATED TO DISABILITY DONE IN THE HEALTH AREA IN TURKEY

ABSTRACT

Purpose: In this study, graduate theses done in relation to disability in the health area in Turkey were evaluated in terms of different variables.

Methods: The data of this research were obtained from the theses registered to the Council of Higher Education (YÖK) National Thesis Center. In the YÖK thesis center, keywords “academic theses, disabled, disability, graduate, health” were selected. The “Group” was selected as Medical and screening was limited to the theses done in the scan between 2008-2018 years. As a result of the screening, 126 theses were included in the study. The theses were analyzed with the help of classification and content form for evaluation of theses including topics such as type of study, subjects, year, chapter. Data were evaluated by categorical analysis techniques as frequency and percentage.

Results: 83.33% of the theses were descriptive and 16.67% of them were an experimental type. Theses consisted of 74.61% graduate, 19.84% doctorate, 4.76% expertise in medicine and 0.79% expertise. It is determined that most of the theses were made by sports sciences (37.30%), nursing (21.42%), physical medicine and rehabilitation areas (12.70%). In the studies, it is seen that the descriptive studies about the disabled individuals and their families are more and that the applied studies aimed at protecting and strengthening the individuals are limited.

Conclusion: In addition to identifying problems, studies which include practices for solving the identified problems, developing programs to strengthen the disabled and their families both in health and social fields, and developing community awareness by educating the family and community are recommended to be planned.

Keywords: Academic Theses, Disabled, Disability, Postgraduate, Health

Engellilik, her an karşılaşılabilecek bir yaşam deneyimi ve toplumda iz bırakan toplumsal bir olgudur (1). Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ), yayınladığı dünya engellilik raporunda, herkesin yaşamının bir döneminde geçici veya kalıcı biçimde engelli olma ve ilerleyen yaşlarda işlev kaybı yaşama riski olduğu vurgulanarak, tüm dünyada engelli birey sayısının gün geçtikçe artmakta olduğu belirtilmiştir. Raporda tüm dünyada 18 yaş üzeri nüfusun %15.6'sının engelli olduğu öngörülmektedir (2). Ülkemizde ki durum incelendiğinde ise, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce yayınlanan verilere göre en az bir engeli olan nüfus oranı %6,9 (4.876.000) olarak belirtilmektedir (3).

Engelli, doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük ihtiyaçlarını karşılamada güçlükleri olan, korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan bireylerdir (4). Engelli bireyler, ihtiyaç duyulan eğitim, sağlık, ulaşım gibi yaşamsal gereksinimlerini karşılama konusunda dezavantajlıdır(5). Günlük yaşamları içinde engelli bireyler, sağlık hizmeti sunan bakım ve rehabilitasyon ünitelerinin yetersiz kalması, sağlık kuruluşlarına ulaşım güçlüğü yaşanması ve tedavinin devamlılığının sürdürülememesi gibi bir çok farklı problemle karşı karşıya kalmaktadırlar (6,7,8).

Engellilik fiziksel, psikolojik ve sosyal problemleri beraberinde getiren bir durumdur (9). Bu durum, engelli birey kadar onların bakım vericilerini de etkileyerek, bir takım güçlükleri de beraberinde getirir. Engelli çocuğa sahip olmak, yaşam tarzında değişiklikler yapmak zorunda kalma, ekonomik olarak zorlanma, psikolojik problemler yaşama, eğitim alma ya da eğitime devamda zorlanma, sosyal ilişkiler kurma ya da devam ettirmede zorlanma bu güçlükler arasında sayılabilir (10). Çocuklarına zihinsel, bedensel engelli tanısı konulması aileler için travmatik bir deneyimdir (11). Engelli çocuğa sahip aileler ile yapılan çalışmalarda, depresyon düzeyi yüksek, yaşam doyumu düşük (12), sosyal destekleri düşük, umutsuzluk düzeyleri yüksek (13), ve kaygı düzeyleri yüksek (14) bulunmuştur.

Engelli bireylerin toplum içerisinde uyumlu ve üretken bireyler olmalarını sağlamak, daha bağımsız bir yaşam sürdürmelerine yardımcı olmak hem toplum açısından hem de engelli bireyler açısından oldukça önemlidir (15). Buna ek olarak ebeveynlere aile eğitimi, bireysel danışmanlık hizmetlerinin verilmesi ailelerin belirsizlik ve yalnızlık duygularını azaltacaktır (16). Engelli bireyler ve ailelerinin

yaşayabilecekleri sorunların öngörülmesi, önlemler alınarak gerekli düzenlemelerin yapılması sağlık politikalarını geliştiren yönetimler kadar her bireyin üstlenmesi gereken bir sorumluluktur. Yasa ve yönetmeliklerle yapılan düzenlemeler yol gösterici olmakla birlikte, bu düzenlemelerin yaşama aktarımının sağlanması toplumsal farkındalık ile sağlanabilir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının, eğitim ve sağlık profesyonellerinin yapacağı çalışmalar önem kazanmaktadır.

Yükseköğretim kurumlarında eğitim alan akademisyenlerce yapılan çalışmalar sorunların ortaya konması ve çözüm yollarının tartışılmasında önemli bir role sahiptir. Engellilik gibi toplumsal bir sorunun her boyutu ile ele alınması, sorunların ve çözüm yollarının ortaya konmasında alanda yapılan akademik çalışmaların gözden geçirilmesi ve sonrasında yapılacak çalışma ve müdahalelere yol göstermesi açısından önemlidir. Engelli bireylere ve ailelerine yönelik yapılan çalışmaların kapsamını belirlemek, ele alınmayan konulara özgü çalışmalar planlamak ve engelli birey ve ailesini güçlendirecek uygulamalı çalışmalar yapabilmek için, literatürde yapılmış çalışmaların içerik açısından incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

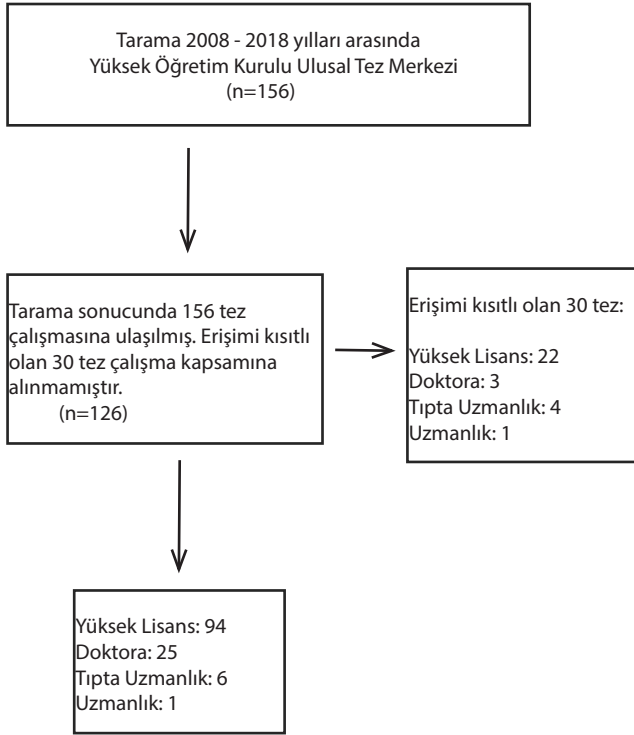
Bu derlemede, Türkiye'de engelliliğe ilişkin sağlık alanında yapılmış lisansüstü tezleri farklı değişkenler açısından değerlendirmek ve bundan sonra yapılacak olan çalışmalara yol gösterici olmak amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Tarama Yöntemi Ve Süreci

Bu derleme, Türkiye'de Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan 2008-2018 yılları arasında yapılmış lisansüstü tezler incelenerek hazırlanmıştır. Tarama, internetten YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında, Türkçe dilinde "akademik tezler, engelli, engellilik, lisansüstü, sağlık" anahtar kelimeleri kullanılarak, 1 Ağustos 2018-1 Eylül 2018 tarihleri arasında yapılmıştır. Tarama sağlık alanında yapılan tezler ile sınırlı tutulduğundan, YÖK tez tarama motorunda grubu tanımlarken "tıp" grubu seçilmiştir. Tarama sonucunda, katma dışlama kriterlerine uyan 156 tez çalışmasına ulaşılmış, ulaşılan tezler dahil edilme-dışlama kriterlerine göre değerlendirilmiş ve tamamına ulaşımı kısıtlı olan 30 tez değerlendirme dışı bırakılarak toplamda 126 tez çalışma kapsamına alınmıştır (Şekil 1). Veriler kategorik analiz teknikleri ile frekans ve yüzde olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada veri toplama süreci sistematik bir biçimde iki araştırmacı tarafından yapılmıştır.

Şekil 1. PRISMA Akış Şeması

Analiz Süreci

Tezlerle ilgili genel, yöntemsel, uygulamayla ilgili özellikler (çalışma türü, yapıldığı alan, araştırmanın tipi, çalışılan konu, tezin yılı vb) değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapılırken araştırmacılar tarafından oluşturulan “tezlerin değerlendirilmesi için sınıflandırma ve içerik formu” kullanılmıştır. Ulaşılan verilerin değerlendirilmesinde çalışmalarla ilgili değişkenlerin sayısal ve yüzde dağılımları yapılmıştır. Tezlerin %19,2’sinin tamamına ulaşımın kısıtlı olması nedeniyle özellikle son yılda yapılan çalışmaların örneklem dışında kalması bu çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Şekil 1. PRISMA Akış Şeması’nda çalışmaya alınan 126 tez çalışmasının belirleme aşamaları verilmiştir.

BULGULAR

Araştırmaya 2008-2018 yılları arasında Türkiye’de yapılan, lisansüstü tezlerden örnekleme oluşturan ve “engelli, engellilik, sağlık, lisansüstü, akademik tezler” anahtar kelimeleri kullanılan toplam 126 tez dahil edilmiştir. Tezlerin farklı özelliklere göre dağılımı Tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1’de çalışmaya dahil edilen lisans üstü tezlere ilişkin özellikler görülmektedir. Çalışmaya dahil edilen tezlerin, %74,61’inin yüksek lisans, %19,84’ünün doktora, %4,76’sinin tıpta uzmanlık, %0,79’unun uzmanlık çalışması olduğu tespit edilmiştir. Tezlerin %83,33’ü tanımlayıcı,

%16,67’si deneysel araştırma tipinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde yıllara göre değişiklik gösterdiği, 2018 yılında yayınlanan tez oranının en düşük (%1,59), 2013 yılında yayınlanan tez oranının ise en yüksek oran(%12,70) olduğu görülmektedir.

Çalışmaya dahil edilen tezlerin alanlara yönelik ayırımı Tablo 2. de görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen tezlerin, sırasıyla en yüksek oranda, %37,30’unun spor bilimleri, %21,42’sinin hemşirelik, %12,70’inin fiziksel tıp ve rehabilitasyon bölümleri tarafından yapıldığı tespit edilmiştir.

Yapılan lisans üstü tezlerin özellikle spor bilimleri, hemşirelik ve fiziksel tıp ve rehabilitasyon alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Spor bilimleri alanında yapılan çalışmaların, daha çok doğrudan engelli bireylerle farklı sportif faaliyetler aracılığıyla fiziksel kapasite ve durum değerlendirme çalışmalarının yer aldığı, engeli bulunan ve bulunmayan bireylerin karşılaştırmalı olarak değerlendirildiği çalışmalar olduğu görülmüştür. Hemşirelik alanında yapılan çalışmaların, daha çok bakım vericiler ile ilgili olduğu saptanmıştır. Bakım verenler ile yapılan çalışmalar, bakım veren yükü, psikolojik durum tespiti, yaşam doyumu, benlik saygısı, kaygı düzeyi ve bakım gereksinimini saptamaya yöneliktir. Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon alanında yapılan çalışmalar ise, çoğunlukla engelli bireyle yapılan çalışmalar olmakla birlikte, bakım vericilerinde değerlendirildiği çalışmalar mevcuttur. Çalışma konularının hem fiziksel hem de sosyal fonksiyonların tanımlanmasına yönelik olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalar engelli bireyler ve ailelerini ele almakla birlikte, çocuklara yönelik yapılan çalışmaların daha fazla olduğu saptanmıştır.

TARTIŞMA

Engellilik toplumda görülme oranı yüksek, toplum sağlığını etkileyen bir sorundur. Bireyin, dolayısıyla toplumun sağlığını etkileyen engellilik ve engelliliğin beraberinde getirdiği sorunların çözümünde akademisyenlerin, özelliklede sağlık profesyonellerinden oluşan akademik ekibin, konuyu önemsemesi, bu alanda çalışmalar yapması ve çalışma sonuçlarını paylaşması oldukça önemlidir. Çalışma kapsamında ülkemizde sağlık profesyonellerince yapılmış akademik çalışmalar ele alınmıştır.

Akademik sürecin başlangıcı olan yüksek lisans eğitimi temel araştırma becerilerinin kazandırıldığı dönemdir. Genellikle durum tespit etmeyi amaçlayan tanımlayıcı çalışmalar yüksek lisans tezlerinde, müdahaleli çalışmalar ise doktora tezlerinde yapılmaktadır.

Tablo 1. Lisansüstü Tezlerin Farklı Özelliklere Göre Dağılımı		
Değişkenlik	Özellik	F (%)
Tez Türü	Yüksek Lisans	94 (74,61)
	Doktora	25 (19,84)
	Tıpta Uzmanlık	6 (4,76)
	Uzmanlık	1 (0,79)
Tez Tipi	Tanımlayıcı	105 (83,33)
	Deneyisel	21 (16,67)
Tez Yılı	2008	9 (7,14)
	2009	9 (7,14)
	2010	13 (10,32)
	2011	14 (11,11)
	2012	13 (10,32)
	2013	16 (12,70)
	2014	11 (8,73)
	2015	10 (7,94)
	2016	15 (11,90)
	2017	14 (11,11)
2018	2 (1,59)	
TOPLAM		126 (100)

Tablo 2. Lisansüstü Tezlerin Yapılan Alan Açısından İncelenmesi		
Çalışılan Alan	F	(%)
Spor Bilimleri	47	(37,30)
Hemşirelik	27	(21,42)
Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon	16	(12,70)
Halk Sağlığı	8	(6,34)
Sosyal Hizmetler	8	(6,34)
Diş Hekimliği	4	(3,17)
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları	2	(1,59)
Kulak Burun Boğaz	2	(1,59)
Psikoloji	2	(1,59)
Adli Tıp	2	(1,59)
Çocuk Gelişimi	2	(1,59)
Anatomi	2	(1,59)
Kardiyoloji	1	(0,79)
Biyofizik	1	(0,79)
Genetik	1	(0,79)
Eczacılık	1	(0,79)
TOPLAM	126	100

Konu ile ilgili yapılan tezlerin büyük oranda(%74,6) yüksek lisans tez çalışması olarak gerçekleştirildiği saptanmıştır. Engellilik konusunun daha çok yüksek lisans tezlerinde ele alınmasının nedeni bu durum ile ilişkili olduğu düşünülmüş, konu ile ilgili müdahaleli çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmüştür.

Araştırma kapsamına alınan lisansüstü tezlerin %83,33'ü tanımlayıcı, %16,67'si deneysel tipte gerçekleştirmiştir. Literatürde engelliliğe ilişkin yapılan çalışmalarda engellilerin algıladıkları sosyal destek, ihmal, istismar, engelliliğe yönelik tutum ve davranışlar gibi durum tespitini içeren konularda tanımlayıcı çalışmalar yer almaktadır (17,18,19,20). Tanımlayıcı çalışmalar, hastalık ve sağlıkla ilgili olayları, kişi, yer ve zaman özelliklerine göre tanımlayan, sağlık hizmetlerinde planlamalar yapılmasını sağlayan, hem ucuz olması hem de zaman kazandırması gibi özelliklerinden dolayı tercih edilen çalışma türüdür. Deneysel çalışmaların ise neden sonuç ilişkisini tespit etmesi ve müdahale grubunun olması, kanıt düzeyinin tanımlayıcı çalışmalara oranla yüksek olmasına karşın, maliyet ve uygulama açısından güçlükleri vardır (21). Hem çalışılan grubun zor olması hem de deneysel çalışmaların güçlükleri dikkate alındığında tanımlayıcı çalışmaların oranının yüksek olması, doktora ve uzmanlık sürecinde müdahaleli çalışmaların yapıldığı bulgusu yukarıda söz edilen öngörüyü destekler niteliktedir.

Araştırmaya dahil edilen tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, 2008 yılında %7,14, 2018 yılında %1,59 oranında çalışıldığı, görülmüştür. Tez sayısı yıllara göre değişkenlik göstermekle birlikte, tarama 2018 yılı bitmeden yapıldığı ve paylaşımına kısıtlı tezler çalışma kapsamı dışında bırakıldığı için 2018 yılına ait tez çalışmasında oran düşük bulunmuştur.

Engellilikte fiziksel, psikolojik ve sosyal problemleri bir arada görülebilir(9). Bu durum ortaya çıkan güçlüklerle baş etmede farklı alanlarda uzmanlaşmış sağlık profesyonellerinin müdahalesini gerektirmektedir. Çalışma bulgularımızda ülkemizde yapılan tez çalışmalarının farklı alanlarda uzmanlaşmış sağlık profesyonelleri tarafından ele alındığını ortaya koymaktadır. Spor bilimleri ve fiziksel tıp ve rehabilitasyon alanlarında yapılan çalışmaların toplamının, diğer alanlarda yapılan tüm çalışmaların toplamı kadar olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeninin bu iki alanda özellikle engellilikte ortaya çıkan hareket kısıtlılığı, atrofi, güç kaybı gibi fiziksel yetersizliklerin ve zorlanmaların çözümüne odaklanması ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Spor eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyulan kuruluşlar

arasında, görme, işitme, konuşma, yürüme ve zihinsel engellilerin, serbest zamanlarının değerlendirilmesi ve rehabilitasyonlarının sağlanması için gerekli hareket ve spor eğitimi hizmetlerinin verilmesi hizmet alanı olarak tanımlanmıştır(22). Engellilerin hareket yeteneğinin optimum düzeyde tutulması iyilik halini arttıracığı için, spor bilimlerinde yapılan çalışmaların fazla sayıda olması bu durumu açıklar niteliktedir.

Spor bilimleri ve fiziksel tıp ve rehabilitasyon alanlarından sonra en yüksek oranda hemşirelik alanında çalışmaların yapıldığı tespit edilmiş ve bakım verenlere yönelik çalışmaların daha fazla ele alındığı tespit edilmiştir. Hemşireliğin bakıma odaklanan bir meslek olması nedeniyle çalışmaların bireyin ve ailesinin bakımına odaklanması beklendiği bir sonuç olarak değerlendirilmiştir.

Engelli bireyler ile yapılan çalışmalar, benlik saygısı, yaşam doyumu, sağlık durumlarını etkileyen etmenler, sosyalleşme, sosyal destek düzeyini belirlemeye yönelikken, bakım verenler ile yapılan çalışmalar, bakım veren yükü, psikolojik durum tespiti, yaşam doyumu, benlik saygısı, kaygı düzeyi, bakım gereksinimini saptamaya yöneliktir. Engellilik, yaşamın her döneminde farklı birtakım sıkıntılara neden olmakta, birey ve ailesini birçok yönden etkilemektedir. Planlanan çalışmalarda bu noktaya dikkat edilmesi önemlidir.

Engellilik, birey kadar onların bakım vericilerini de etkilemektedir. Kronik hastalıklarda iyilik halinin sürdürmesi ve rehabilitasyon önemli oranda etkilediğinden, engelliler ve bakım verenlerinde ele alınması önem taşımaktadır (23). Engelli birey ve aileleri ile yapılan çalışma sonuçları, yaşanan sorunların yaşamın her alanında varlık gösterdiğine dikkat çekmekte, sadece bireyin değil ailelerinin de yaşamlarını kaliteli olarak sürdürmede zorlandıkları belirtilmektedir(5). Çalışmamızda ele alınan tezlerin çalışma konuları değerlendirildiğinde tezlerin engelli bireylerden daha çok engelli bireylerin bakım verenleri ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu veri literatür bilgisini desteklemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma sonucu, sağlık profesyonelleri tarafından engelliliğin önemsendiğini, engelli bireyler ve ailelerinin yaşamını kolaylaştıracak akademik çalışmaların yapıldığını göstermektedir. Ancak, son yıllarda engellilik ile yapılan çalışmalarda artış olmasına rağmen, daha çok tanımlayıcı tipte çalışmalar yapılmıştır. Engelli çocuklara yönelik çalışmaların daha çok olduğu, yetişkin ve yaşlı engellilere

yönelik çalışmaların yok denecek kadar az olduğu sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak, engellilik ile ilgili yapılacak çalışmalarda multidisipliner bir yaklaşımla, bireylerin sosyal hayata uyumlarını sağlamak için çözümler üretilmeye çalışılması, farklılıklarına uygun bazı düzenlemeler yapılması, dezavantajlarının asgari düzeye çekilmesi, toplumsal hayata yeterli ölçüde katılımlarının sağlanabilmesi önemlidir.

Bu bağlamda,

- Yapılacak çalışmaların sorun tespitinin yanı sıra, tespit edilen sorunları çözmeye yönelik uygulamaları kapsaması,
- Engelli birey ve ailelerinin hem sağlıklarını koruma ve geliştirmeye, hem de aile, okul, iş yaşamı gibi sosyal çevresi içinde güçlendirmeye yönelik programları geliştirecek çalışmaların yapılması,
- Aile ve toplum eğitimleri verilerek toplumu bilinçlendirme çalışmalarının yapılması,
- Farklı alanlarda yapılan çalışma sonuçlarının multidisipliner olarak gerçekleştirilen bilimsel ortamlarda paylaşılması,
- Sorunların çözümüne yönelik, multidisipliner çalışmaların daha geniş gruplarla planlanması önerilmektedir.

Çıkar Çatışması: Yok.

Destekleyen Kuruluş: Yok.

Etik Onay: Derleme çalışması olduğu için etik kurul onayı alınmamıştır.

Aydınlatılmış Onam: Derleme çalışması olduğu için aydınlatılmış onam yoktur.

Açıklamalar: Çalışma Antalya 20-23.11.2018 tarihleri arasında düzenlenmiş olan V. Uluslararası IX. Ulusal Psikiyatri Hemşireliği Kongresinde sözel bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca Psikiyatri Hemşireliği Dergisinin V. Uluslararası IX. Ulusal Psikiyatri Hemşireliği Kongresinde sunulan çalışmaların özetlerini yayınladığı ek sayıda özet olarak yayınlanmıştır.

KAYNAKLAR

1. Köşgeroğlu N, Mert Boğa S. Yaşam Aktivitelerine Dayalı Hemşirelik Modeline Göre Zihinsel Engelli Bireylerin Sorunları ve Hemşirelik. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi,2011;4(1).
2. World Health Organisation, World Bank (WHO). (2011). WorldReport on Disability, 2011 Geneva.www.who.int/disabilities/world_report. Erişim Tarihi:20.06.2019
3. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistik Bilgiler. Araştırma Geliştirme ve Proje Dairesi Başkanlığı. İstatistik Bülteni Nisan 2018.
4. Öztürk M. Türkiye'de Engelli Gerçeği. Ajansvista Matbaacılık. İstanbul, 2011.s.16-18.
5. Burcu E.Türkiye'de Engelli Bireylerin Dezavantajlı Konumlarına Engellilik Sosyolojisinin Eleştirel Tavrıyla Bakmak,Toplum ve Demokrasi. 2017;11(24):107-125.
6. Daruwalla P, Darcy S. Personal and Societal Attitudes to Disability, Annals of Tourism Research. 2005;32(3):549-70. [Crossref](#)
7. Durduran Y, Bodur S. Engellilerin Engellilik Dışındaki Sağlık Sorunları: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. Selçuk Tıp Dergisi. 2009;25 (2):69-77.
8. Mahmoudi E, Meade MA. Disparities in access to health care among adults with physical disabilities: Analysis of a representative national sample for a ten-year period. Disabil Health J. 2015;8(2):182-90. [Crossref](#)
9. Akyürek G. Engelli Kişilerin Toplumsal Katılımlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ergoterapi Programı,Ankara.2011.
- 10.Özşenol F, Işıkkhan V, Ünay B. ve ark. Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. Gülhane Tıp Dergisi. 2003;45(2): 156-164.
11. Uğuz Ş, Toros F., İnanç BY, Çolakradioğlu O. Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. Klinik Psikiyatri Dergisi. 2004;7: 42-47. [Crossref](#)
12. Aysan F, Özben Ş. Engelli Çocuğu Olan Anne Babaların Yaşam Kalitelerine İlişkin Değişkenlerin İncelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi. 2007;22;1-6. [Crossref](#)
13. Karadağ G. Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadıkları Güçlükler ile Aileden Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri. TAF Preventive Medicine Bulletin, 2009;8(4) :315-322. [Crossref](#)
14. Doğru S, Aslan E. Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyi İle Durumluk Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2008;19; 543-553
15. Halisküçük ES, Tekinarslan İÇ. Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere makarna pişirme becerisinin öğretiminde videoyla model olmanın etkililiği. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 2007;7(2):113- 127. [Crossref](#)
16. Akandere M, Acar M, Baştuğ G. Zihinsel ve Fiziksel Engelli Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Yaşam Doyumu ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2009;22:23-32.
17. Duygun T, Sezgin N. Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri, Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi. Türk Psikoloji Dergisi. 2003;18(52):37-52.
18. Gönener H. Zihinsel Engelli Çocuklarda İhmal-İstismar ve Hemşirelik Bakımı. Deneysel ve Klinik Tıp Dergisi. 2010; 27:137-143. [Crossref](#)
19. Çolak M, Çetin C. Öğretmenlerin Engelliliğe Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 2014;29(1):191-211. [Crossref](#)
20. Şahin H, Bekir H. Üniversite Öğrencilerinin Engellilere İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi. 2016;765-779. [Crossref](#)
21. Yılmaz E, Çöl M. Kanıta Dayalı Tıp. J Clin Anal Med. 2014;5(6): 537-42. [Crossref](#)
22. Koç Ş. Neden Spor Bilimleri Fakültesi. JPSS. 1992;3:9-12.
23. Han B, Haley WE. Family Caregiving for Patients With Stroke: Review And Analysis. Stroke 1999; 30:1478-1485. [Crossref](#)